

शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकहरूको सन्तुष्टि

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको Ed.CE.-598 विषयको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी

खोटेराज धमला

परीक्षा रो. नं.: २२६००११/२०७५

त्रि.वि दर्ता नं. ९-२-२२६-६७-२०१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

ओखलढुङ्गा क्याम्पस, ओखलढुङ्गा

२०७८

प्रतिबद्धता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको (Ed.Ce-598) को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत **शिक्षण पेसाप्रति शिक्षकहरूको सन्तुष्टि** शीर्षकको शोधपत्र प्रतिवेदन अर्को प्रयोजनका लागि कहीं कतै पेस नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....

खोटेराज धमला

एम.एड. दोस्रो वर्ष

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा गर्नुपर्ने शोधपत्र तयारीको लागि “शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकहरूको सन्तुष्टि” सम्बन्धि शिर्षकको छनोट गरी आवश्यक कार्य सम्पादन गर्ने मुख्य कार्यमा महत्वपूर्ण जानकारी एवम् आवश्यक परामर्श प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउने ओखलढुगा क्याम्पस ओखलढुगा त्यस्तै पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग प्रति हार्दित आभारी छु ।

शोधपत्र विषयवस्तुको वास्तविक अवस्थाको गहनतम अध्ययन गरी वास्तविकता पत्ता लगाउने अनुसन्धानात्मक कार्य हो । प्रस्तुत शोधकार्यको सम्पन्न गर्न अनुमति प्रदान गरी हरबखत निर्देशन तथा पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुहुने ओखलढुगा क्याम्पस ओखलढुगा क्याम्पस प्रमुख श्री सुमन राजभण्डारीज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी प्रस्तावना लेखन देखि शोधपत्रलाई अन्तिम लेखन सम्म निरन्तर रुपमा आफ्नो अमूल्य समय दिई पटक पटक परामर्श, निर्देशन, सल्लाह, सुझाव र प्रोत्साहन गरिदिनु हुने यस क्याम्पस उपप्राध्यापक एवम् शोधनिर्देशक श्री हरि कुमार भट्टराईज्यू विशेष धन्यावादको पात्र हुनुहुन्छ । यसैगरी शिर्षक छनोट लगायत अन्य पक्षहरूको लेखन सिपमा आवश्यक परामर्श प्रदान गर्नुहुने यस क्याम्पसका पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन उपप्राध्यापक ज्युप्रति कृतज्ञता सहित धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । अनुसन्धानको सूचना संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरूका प्र.अ.ज्यूहरू, शिक्षक र विद्यार्थीहरूप्रति धन्यवाद प्रकट गर्दछु । साथै लेखन कार्यमा समय र वातावरण मिलाउन सहयोग पुऱ्याउने लाई धन्यावाद दिन चाहन्छु ।

यसैगरी अध्ययनको क्रममा सहयोग गर्ने सहयोगी मित्र श्री डुकेन्द्र बहादुर खड्का धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । अन्त्यमा शोध कार्यलाई मूर्तरुप दिन कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने कम्प्युटर सेन्टर लगायत प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण महानुभावहरूलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय ओखलढुगा क्याम्पस ओखलढुगाको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत एम.एड.दोस्रो वर्ष Ed.Ce-598 को आवश्यकता पूरा गर्नका लागि **शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकहरूको सन्तुष्टि** नामक शोधपत्र तयार गरेको छु । यस अनुसन्धानलाई पूरा गर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्पूर्ण नीतिनियमहरूको पालना गरी तयार पारीएको छ । यस अनुसन्धानमा अघिल्ला अध्ययन अनुसन्धानलाई हुबहु नसारी आफ्नो भाषशैलिमा तयार पारिएको छ । यो शोधपत्रलाई अन्यत्र कुनैकार्यमा प्रयोग नगर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछु ।

खोटराज धमला
एम.एड.दोस्रो, वर्ष

शोधसार

शैक्षणिक अवस्थाप्रति शिक्षकको धारणा एवम् शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकको सन्तुष्टि पत्ता लगाउन शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकहरूको सन्तुष्टि शीर्षक चयन गरी यो शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस अनुसन्धानको उद्देश्य शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिको अवस्था पत्ता लगाउनु, शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिलाई प्रभावपार्ने तत्वहरूको मूल्याङ्कन गर्नु र शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिमा देखिएका समस्याहरूको उपाय सुझाउनु हो ।

ओखलढुङ्गा जिल्ला मानेभन्ज्याङ गाउँपालिका अर्न्तगत पर्ने ४ वटा सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत १६ जना शिक्षकहरूलाई सुविधाजनक नमुना छनोट विधिबाट छनोट गरी अध्ययन गरिएको छ । यो अध्ययन मिश्रित विधि र ढाँचामा आधारित रहेको छ । अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्न तथ्याङ्कलाई वर्णनात्मक तरिकाले विश्लेषण गर्नुका साथै प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूलाई परिमाणत्मक रूपबाट विश्लेषण गरिएको छ । शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकहरूको धारणा एवम् पेशागत सन्तुष्टि पहिचान गर्नका लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली, तथा छलफल निर्देशिका लिईएको छ ।

अध्ययनबाट प्राप्त नतिजा अनुसार शिक्षकहरूको शैक्षणिक अवस्था प्रति सकारात्मक धारणा रहेको छ । स्थायी शिक्षक सरह अन्य शिक्षकहरूलाई सेवा सुविधा नहुदाँ, निजामति सरह सरुवा र बढुवाको व्यवस्था नहुदाँ, सामाजिक प्रतिष्ठा प्रति, आधारभूत तहमा अध्ययन शिक्षकहरू र स्थायी बाहेक अन्य शिक्षकहरू शिक्षण पेशाप्रति असन्तुष्ट रहेको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छ । अनुसन्धनबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार महिला शिक्षकहरू,छोटो समय देखि शिक्षण पेसामा लागेका,स्थायी दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकहरू,माध्यमिक तहमा अध्यापनरत शिक्षकहरू शिक्षण पेशाप्रति सन्तुष्ट रहेका छन् । शिक्षण पेशाप्रतिको दृष्टिकोण सकारात्मक र नकारात्मक दुबै किसिमको रहेको छ । शिक्षण पेशाप्रति सन्तुष्ट हुने शिक्षकहरूको दृष्टिकोण सकारात्मक रहेको छ भने शिक्षण पेशाप्रति असन्तुष्ट हुने शिक्षकहरूको दृष्टिकोण नकारात्मक रहेको छ ।

यस अध्ययनमा शिक्षकहरूमा निजामति कर्मचारी सरह शिक्षकलाई पनि सेवा सुविधा बृद्धि गर्नुपर्दछ । शिक्षकलाई नयाँ नयाँ प्रविधिको ज्ञान र पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण तालिमको पन्थ्याप्त व्यवस्था गर्नुपर्दछ । शिक्षक आफ्नो पेशाप्रति असन्तुष्ट हुनुका कारण पत्ता लगाई त्यसको सामधानमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

विषय सूची

	पृष्ठ संख्या
प्रतिबद्धता	क
सिफारिस पत्र	ख
स्वीकृत पत्र	ग
कृतज्ञता पत्र	घ
सोधसार	ङ
विषयसूची	च
तालिका सूची	छ

**परिच्छेद एक
परिचय**

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको औचित्य	७
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.५ अनुसन्धानका प्रश्नहरू	८
१.६ अध्ययनको परिसीमा	

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन	९
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन	११
२.३ पुनरवलोकनको उपादेयता	१२
२.४ सैद्धान्तिक/अवधारणात्मक ढाँचा	१३

परिच्छेद तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि	१४
३.२ जनसङ्ख्या, नमुना, र नमुना छनोट रणनीति	१४
३.३ अध्ययन क्षेत्र	१५
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र तरिका	१५
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१५
३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया	१६

परिच्छेद चार

नतिजाको व्याख्या एंवम् विश्लेषण

४.१ शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिको अवस्था	१७
४.१.१ नमुना विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकको विवरण	१८
४.१.२ शिक्षण पेशाप्रतिको शिक्षकहरूको दृष्टिकोण	२०
४.१.३ सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्था	२२
४.१.४ तहगत आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्था	२४
४.१.५ नियुक्तिका आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्था	२५
४.२ शिक्षण पेशागतसन्तुष्टिलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरू	२७
४.२.१ सेवाको प्रवृत्ति	२८
४.२.२ तलब सुविधा	२९
४.२.३ सरुवा र बहुवा	३०

४.२.४ तालिम	३२
४.२.५ शिक्षक प्रतिको सामाजिक दृष्टिकोण	३३
४.२.६ शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग र व्यवस्थापन	३४
४.३ शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिमा देखिएका समस्या समधानका उपायहरू	३५
४.३.१ निजामति कर्मचारी सरह शिक्षकलाई पनि बहुवा गर्नु पर्ने	३५
४.३.२ स्थायी शिक्षक सरह अन्य शिक्षकलाई सेवा सुविधा प्रदान गर्नुपर्ने	३६
४.३.३ शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग र व्यवस्थापन	३६
४.३.४ तालिमको प्रभावकारी रूपमा कार्यन्वयन गराउनु पर्ने	३७
४.३.५ शिक्षक प्रतिको सामाजिक दृष्टिकोण सुधार गर्ने	३८
४.३.६ पुरस्कार	३८
४.४ प्राप्ति तथा सारांश	३८
४.४.१ प्राप्ति	३८
४.४.२ सारांश	४०

परिच्छेद पाँच निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष	४१
५.२ सुझावहरू	४२
५.२.१ नीतिगत तह	४२
५.२.२ अभ्यास तह	४३
५.२.३ अनुसन्धान तह	४३
सन्दर्भग्रन्थ सूची	४४
अनुसूची	

तालिका सूची

तालिका १: नमुना शिक्षकहरूको सन्तुष्टिको विवरण	१९
तालिका २: सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्थाप्रति शिक्षकहरूको धारणा	२४
तालिका ३: तहगत रूपम सन्तुष्टि र असन्तुष्टि हुने विभिन्न पक्षहरू	२७
तालिका ४: नियुक्तिका आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टि शिक्षकहरूको विवरण	२९
तालिका ५: सेवाको प्रवृत्तिका आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टि हुने तत्वहरू	३१
तालिका ६: शिक्षक र निजामति कर्मचारीको तलव सुविधाको तुलनात्मक अध्ययन	३३
तालिका ७: बढुवाको लागि सिफारिस गर्दा मूल्याङ्कन गर्ने पक्षहरू	३५
तालिका ८: पेशागत तालिम प्राप्त र तालिम अप्राप्त शिक्षकहरूको विवरण	३८